

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Autor(i) / Author(s): Ladislav Hofreiter
Článok / Article: Cesta k Európskej bezpečnostnej stratégii
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov –
UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences
and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

HOFREITER, L. 2013. Cesta k Európskej bezpečnostnej stratégii. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 16, č. 3, 2013. ISSN 1335 – 2741, s. 113 - 126. Dostupné na internete: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/userfiles/file/3_2013/HOFREITER.pdf>.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu Politické vedy. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

CESTA K EURÓPSKEJ BEZPEČNOSTNEJ STRATÉGIÍ

TOWARDS EUROPEAN SECURITY STRATEGY

Ladislav Hofreiter*

ABSTRACT

European Security Strategy: "A Secure Europe in a better World" has been adopted in 2003. Philosophical and political basis for this document was developed in European thought for a long time. In this article we want to present the evolution of thought and reflection in the process of shaping European security.

Key words: security, philosophy of security, perpetual peace, peace project, peace movement, coalition, the international system, European security system.

Úvod

Dokument „Bezpečná Európa v lepšom svete“ (*A Secure Europe in a Better World*), známy ako Európska bezpečnostná stratégia, prijatý Radou Európy 12. 12. 2003 v Bruseli, deklaroval, že Únia je globálnym hráčom a že je pripravená zdieľať zodpovednosť nielen za európsku, ale aj globálnu bezpečnosť i budovanie lepšieho sveta.

S blížiacim sa decéniom prijatia Stratégie je príležitosť na hodnotenie jej významu pre bezpečnosť Európy a Európanov, ale aj prínosu Európy ku globálnej bezpečnosti. Objaví sa iste množstvo fundovaných výkladov, preto nie je našim zámerom zvyšovať redundantnosť hodnotiacich komentárov.

Možno nastal čas, aby sme si pri tejto príležitosti položili aj iné otázky: Je Európska bezpečnostná stratégia cieľom, alebo prostriedkom k dosiahnutiu európskej bezpečnosti? Aké podmienky umožnili jej prijatie? Aká bola cesta k dohode na spoločnej stratégii?

* Doc. Ing. Ladislav Hofreiter, CSc. pôsobí ako docent na Katedre bezpečnostného manažmentu Fakulty špeciálneho inžinierstva, Žilinská univerzita v Žiline, Slovenská republika a ako mimoriadny profesor Krakowskej Akadémie im. A.F. Modrzewskiego, Kraków, Poľsko, e-mail: ladislav.hofreiter@fsi.uniza.sk.

Pre mnohých sa odpovede na tieto otázky môžu začať objavovať niekedy v päťdesiatych rokoch. Pre iných nebude prekvapením, ak filozoficko-historicko-politologickú analýzu začneme oveľa, oveľa skôr. Pri skúmaní zdrojov filozofie bezpečnosti nájdeme odkaz na starého čínskeho majstra **Meng-c'**, (žil niekedy v 4. storočí p. n. l.), ktorý za predpoklad mieru na Zemi považoval zjednotenia sveta na základe zrieknutia sa agresie vo vzťahoch medzi vtedajšími ríšami. (Hofreiter, 2012). Staroindický politik a teoretik **Kautilija** (321-296 p. n. l.) v jeho najznámejšej práci *Arthaśāstra* (Štátoveda) vyjadril názor, že odstránenie príčin sporov a vojen medzi štátmi je možné len akousi globálnou hegemoniou či vytvorením jednotného (globálneho ? *pozn. autora*) štátu (Vlček, 2003).

Samotná cesta k vytvoreniu funkčného európskeho bezpečnostného systému však bola veľmi dlhá a zložitá. Kvôli lepšej prehľadnosti rozdelíme obdobia analýzy na obdobie predvestfálske, vestfálske a obdobie po skončení studenej vojny, hoci **Krejčí** (1997), ale i **Lasicová** a **Ušiak** (2012) uvádzajú inú periodizáciu¹. Naším cieľom nebude podať chronologický a vyčerpávajúci výklad evolúcie európskeho bezpečnostného systému, skôr v spojitosti s vývojom filozofického a politického myslenia ukázať, ako rástla túžba po mieri a bezpečnosti v Európe.

1 Obdobie predvestfálske

Nemôžeme korektne určiť, kedy sa toto obdobie začalo. Preto bude pre nás rozhodujúcim míľnikom koniec tohto obdobia – uzavretie Vestfálskeho mieru a vznik vestfálskeho systému.

Určujúcimi dejinnými a politicky relevantnými udalosťami v tomto období, ktoré pracovne vymedzíme európskym stredovekom, bol vznik a rozpad *Pax Romana*, christianizácia Európy, vznik druhého svetového náboženstva – islamu, vznik habsburského impéria, ako aj prepuknutie náboženských vojen, a to nielen medzi vtedy dominujúcimi ríšami, ale aj vnútorné schizmy a vojny s heretikmi. Nemenej významnou dejinnou udalosťou bol i začiatok globalizácie spojený s objavením zámorských území a ich postupnou kolonizáciou.

So vznikom dynastických štátov, uzavretých v geograficky ucelených,

¹ **O. Krejčí** uvádza periodizáciu: premoderné, vestfálske a globálne obdobie; **Lasicová** a **Ušiak** uvádzajú pri periodizácii formovania agendy bezpečnosti vestfálsky systém, Viedenský kongres a Európsky koncert, Versailleský mierový systém, obdobie bipolarity a studenej vojny, postbipolárne obdobie a súčasnosť.

prírodných prírodných hraniciach, sa dominujúcim stáva záujem o prežitie národa. Predpokladalo sa, že všetky národy sú si navzájom nepriateľmi a jediný spôsob, ako si zachovať národnú bezpečnosť, bol rozvoj sily (moci) každého národa, vytváranie príležitostných, rýchlo sa meniacich aliancií ako nástroja na zaistenie rovnováhy, občasná vojna na obnovenie rovnováhy.

Práve množstvo vojen dynastických štátov o rozširovanie vplyvu a moci vyvolali medzi dobovými mysliteľmi otázky, či to tak musí byť.

Francúzsky filozof a právnik **Pierre Dubois** vyzýval na slávnostné zrieknutie sa vojen medzi kresťanskými štátmi a na ustanovenie mieru v kresťanskom svete. V traktáte „*O dobytí Svätej zeme*“ (1306) zdôvodňoval, že kresťanské štáty nesmú viesť vojny medzi sebou. Ich panovníci sú povinní uzavrieť dohodu o zjednotení kresťanských štátov a vytvorení federácie európskych kresťanských štátov² pod vedením Francúzska (Tříška, 1987).

Významný bol aj vklad dvoch Poliakov, **Stanisława zo Skarbimierza a Pawła Włodkowica**, ktorí boli autormi doktríny práva národov, vyhlásenej na sobore v Konstanci (1414—1418). Podľa tejto doktríny treba zabezpečiť pre každý národ *právo na existenciu, na slobodu, na nezávislosť, na vlastnú kultúru a na primeraný rozvoj* (Kukulka, 2003).

Pod vplyvom silnejúceho tlaku moslimov čoraz naliehavejšie vystupovala potreba kultúrnej a náboženskej jednoty kresťanskej Európy. Dobytie Konštantinopolu vojskami Osmanskej ríše a jej vzrastajúci tlak tohto aktéra na Balkán, rakúsku ríšu i Uhorsko len zdôrazňoval nalievajúcu potrebu zjednotenia „kresťanského sveta“. Do tohto obdobia spadá aj prvý pokus o vytvorenie systému kolektívnej bezpečnosti, ktorým mala byť *Zmluva o nastolení mieru v celom kresťanskom svete*, vypracovaná z iniciatívy českého kráľa **Jiřího z Poděbrad** a o jeho uskutočnení sa v r. 1462 - 1464 medzi európskymi štátmi viedli diplomatické rokovania. Táto historická iniciatíva však získala spojencov len v Poľsku, Uhorsku, Francúzsku a v Benátkach (Tříška, 1987). Avšak začínajúca expanzia európskych mocností do Afriky a Ameriky začala prvé delenie sveta a tým aj priestor a predpoklady pre imperiálne konflikty.

Vo filozofii obdobia Renesancie sa objavuje pojem „večného mieru“ ako súčasť etických názorov humanistov (**Pico della Mirandola**, **Marsilius Ficinus**, **Erasmus Rotterdamský**) i utopistov (**Thomas Morus**).

Pre 17. storočie bol charakteristický zápas medzi Protestantskou úniou

² Tento plán neskôr rozpracoval **Maximilian Duc de Sully**. (Pozri J.Kukulka,2003, s. 76)

(1608), Francúzskom a Katolíckou ligou (1609) reprezentovanou rakúsko-španielskou osou, ktorý vyvrcholil Tridsaťročnou vojnou (1618 - 1648), prvou celoeurópskou vojnou v histórii. Na situáciu reagovali v svojich prácach i súdobí myslitelia.

Z francúzskeho prostredia vyšli dve práce venované problematike mieru. **Émeric Crucé** (1590 - 1648) v spise *Nový Kineas (Le Nouveau Cyneé* - 1623) hovorí o možnosti a prostriedkoch na ustanovenie všeobecného mieru a slobody obchodných stykov na celom svete. **Maxmilian Duc de Sully** (1560 - 1641) vyjadril presvedčenie, že vojny sú dôsledkom nedostatočnej regulácie vzťahov medzi štátmi. Vo svojich pamätiach vyložil *Veľký Plán organizácie mieru v Európe* - 1693. Podľa neho si mier vyžaduje prebudovať Európu na mierovú republiku 15 porovnateľných kresťanských štátov. V takto usporiadanej Európe by rovnoprávne postavenie všetkých troch kresťanských cirkví (katolíckej, luteránskej i kalvínskej) zabezpečovalo trvalý mier (Tříška, 1987).

Holandský učenc, filozof **Hugo Grocius** (1583 - 1645), predstaviteľ koncepcie racionalizmu v medzinárodných vzťahoch, v diele „*O práve vojny a mieru*“ (1625) objasnil dynamickú koncepciu mieru. Vychádzal z tvrdenia, že medzinárodné vzťahy môžu byť usporiadané podľa medzinárodného práva rešpektujúceho spoločné hodnoty a záujmy štátov a tým by boli eliminované aj príčiny konfliktov medzi nimi. Okrem iného objasnil v spomínanom diele i podmienky pre vedenie spravodlivej vojny.

Jeho teórie i precízne formulované princípy mierového spolužitia štátov našli uplatnenie až procese uzatvárania Vestfálskeho mieru.³

2 Vestfálske obdobie a vestfálsky systém

Rokovania o ukončení dlhotrvajúcej a pre Európu tragickej vojny, konané v r. 1644 - 1648 vo vestfálskych mestách Osnabrück a Münster položili základ pre moderné chápanie kolektívnej bezpečnosti. Systém, ktorý vzišiel z týchto rokovaní, nazývaný ako *Vestfálsky systém*, medzinárodne ukotvil suverenitu národného štátu, pričom táto suverenita bola spojená s teritoriálnou jurisdikciou, zvrchovanosťou a nezávislosťou. Tento systém znamenal zrod suverénnych národných štátov, ktoré svoju suverenitu odvodzovali od

³ Multilaterálna zmluva, ktorou sa skončila Tridsaťročná vojna 1618 - 1648, uzavretá medzi rakúskymi Habsburgovcami a Francúzskom s jeho spojencami v Münsteri, ako aj medzi Habsburgovcami a Švédskom uzavretá v Osnabrúcku. Jedna z najvýznamnejších medzinárodných zmlúv v histórii novodobej Európy.

rovnoprávneho postavenia, zvrchovanosti a legitímnosti vlády na vlastnom teritóriu. Rozhodujúcim pre vzťahy medzi štátmi sa stáva dosiahnutie *mocenskej rovnováhy (balance of power)*.

Vestfálsky systém pretrváva viac-menej do dnešných čias, hoci práve problém vnútornej suverenity štátu je v dôsledku prehľbujúcej sa integrácie a globalizácie postupne oslabovaný.

Počas trvania Vestfálskeho systému môžeme vymedziť obdobie *raného vestfálskeho systému, viedenského systému, versailleského systému a jaltský-bipolárny systém*.

2.1 Raný vestfálsky systém

Od uzavretia Vestfálskeho mieru sa stali samozrejmosťou najrôznejšie koalície s celoeurópskym významom, ktoré šli naprieč náboženskými vyznaniami vládnuccich dynastií a využívali zákonitosti mocenskej rovnováhy. Tajné zmluvy a diplomatické revolúcie plodili neustále mocenské zlepenice, ktorých dôsledkom boli časté vojny a zmeny mocenskej rovnováhy v Európe.

Časté vojny v tomto období oživovali a podnecovali túžby po mierovom živote. Súdobi myslitelia sa zamýšľali nad tým, ako odstrániť vojny zo života spoločnosti.

Ideu pevného mieru v Európe vyložil v *Eseji o súčasnom a budúcom mieri v Európe (Essay Toward the Present and Future Peace of Europe – 1693)* zakladateľ amerického štátu Pennsylvánia **Wiliam Penn** (1644 - 1718). **Penn** navrhoval vytvoriť v Európe „systém štátov“ a „snemovňu národov“ ako medzištátneho orgánu, ktorý by mal ustanoviť normy práva, vyžadovať ich dodržiavanie a tým zabrániť vzniku vojen (Tříška, 1987; Vlček 2003).

Francúzsky diplomat, filozof **abbé de Saint-Pierre** (1658 - 1734) vynakladal veľké úsilie na vyriešenie problému, ako vylúčiť vojny a položiť základy mierového spolužitia národov v Európe. Výsledok jeho dlhoročnej práce sa odzrkadlil v trojväzkovom diele *Projekt nastolenia večného mieru v Európe*, vydanom v r. 1716 – 1717. V skrátenej podobe, ako *Projekt o večnom mieri* vydal toto dielo aj **J. J. Rousseau** v r. 1761.

S koncepciou mierového projektu prišiel v r. 1786 - 1789 i anglický etik a právnik **Jeremy Betham** (1748 - 1832). Ako podnet na porovnanie so súčasným stavom uvádzame niektoré jeho návrhy: treba zachovať *ozbrojené sily európskych štátov* a fixovať ich maximálny počet, *zjednotiť úsilie hlavných*

európskych štátov a vytvoriť celoeurópsky kongres (žeby inšpirácia pre povojnovú integráciu Európy?? - pozn. autora).

V období rozmachu napoleonských vojen vyšla práca nemeckého filozofa **Immanuela Kanta** (1724 - 1804) – *K večnému mieru* - 1795 (*Zum ewigen Frieden*). V nej predstavuje projekt, ktorý má zaistiť mierové spolužitie medzi štátmi. Navrhuje program a princípy, ktoré treba realizovať, aby vojna prestala byť platným nástrojom medzinárodných vzťahov a medzinárodnej politiky. Traktát je rozdelený na dve časti. V prvej sú články, ktoré obsahujú podmienky mierových vzťahov medzi štátmi a možnosti ich ďalšieho zblíženia. V druhej časti uvádza tri definitívne podmienky pre dosiahnutie „večného mieru“. Tými podmienkami sú *republikánske zriadenie štátov, slobodný federalizmus národov, a právo na svetoobčianstvo*⁴ (Kant, 1996).

Kantov žiak a čiteľ, **Johann Gottlieb Fichte** (1762 – 1814), doplnil a prehĺbil filozofický odkaz svojho učiteľa o ideu nevyhnutnosti zmeny existujúcich vzťahov vo vnútri štátov. Podľa jeho názoru štáty, ktoré majú nespravodlivé vnútorné usporiadanie, nevyhnutne usilujú o olúpenie i svojich susedov, a tým predstavujú trvalé ohrozenie.

2.2 Viedenský systém

Ukončenie obdobia napoleonských vojen znamenal **Viedenský kongres** (1814 - 1815), ktorého hlavným cieľom bolo:

- vytvoriť dostatočné záruky proti opakovaniu sa francúzskej expanzie,
- uspokojiť územné požiadavky víťazov,
- likvidovať dôsledky Veľkej francúzskej revolúcie, obnoviť klerikálny status quo.

Európsky koncert (európska harmónia), ako sa nazývalo usporiadanie vzťahov mocností po Viedenskom kongrese, bol systém mocenskej rovnováhy s multipolárnou štruktúrou (tzv. pentarchia), ktorého cieľom bolo zamedziť vzniku hegemonie kohokoľvek v medzinárodnom systéme. Mocnosti počas trvania Európskeho koncertu síce usilovali o zmenu štruktúry, rástol ich vojenský či ekonomický potenciál, pritom však existujúca povaha sily:

- vylučovala priamu vojnovú konfrontáciu superveľmocí,
- vytvárala priestor pre ozbrojené konflikty v oblastiach, kde sa nekrižili životné záujmy mocností,

⁴ Je až zarážajúce, ako sa tieto myšlienky pretavili do procesu integrácie Európy, do jej postupnej federalizácie.

- nevyučovala rast moci a sebavedomia spojencov týchto mocností.

Inštitucionalizácia multipolarity medzi mocnosťami, založená na rovnováhe moci, nezabránila, aby sa v priebehu trvania Európskeho koncertu nevytvárali bipolárne vzťahy, predovšetkým ako dôsledok stretu konzervatívov a liberálov, konzervatívov a revolucionárov a pod. (Hofreiter, 2006).

Na rokovanie a výsledky Viedenského kongresu nadväzoval vznik *Svätej aliancie*, ktorá bola alianciou európskych panovníkov v r. 1815 - 1848. Táto aliancia sa inak nazývala aj ako „koncert veľmocí“ a predstavovala paneurópske zjednotenie nového typu na základe klerikálno-monarchistickej ideológie. Bola to v podstate inštitucionalizovaná konzervatívna solidarita, zameraná proti nacionalistickým, liberálnym a iným revolučným zmenám v Európe. Súčasťou Svätej aliancie bola dohoda štyroch veľmocí o konaní pravidelných kongresov, na ktorých sa mali prerokovávať otázky udržania mieru. Trvanie Aliancie zastavila revolučná vlna 1848 - 1849.

Pre začiatok 19. storočia, ale i pre celé toto storočie je charakteristický rozvoj mierových a pacifistických hnutí, vznikajú mierové spoločnosti a konajú sa mierové kongresy (pozri: Vlček, 2003, s. 33 a ďalej).

Silný odkaz pre myšlienku celoeurópskej bezpečnosti malo vystúpenie francúzskeho spisovateľa **Victora Huga** (1802 - 1885) počas diskusie o mieri vo svete (*Discours d'ouverture du Congrès de la paix*, 21. augusta 1849) keď tvrdil, že obchod nahradí vojnu. Hugo, horlivý propagátor idey Spojených štátov Európskych, počas prejavu v Národnom zhromaždení 1. marca 1871 vyhlásil: „*Žiadne hranice! Rýn pre všetkých! Budme jednou Republikou, budme Spojenými štátmi Európskymi⁵, budme kontinentálnou federáciou, európskou slobodou, budme svetovým mierom!*“ (Hofreiter, 2012).

Koniec multipolárneho systému, predstavujúceho i relatívne funkčný model európskej kolektívnej bezpečnosti a jeho prerod na bipolárny, dokumentuje vznik *Trojspolku* medzi Nemeckom, Rakúsko-Uhorskom a Talianskom z roku 1882 a *Dohody*, čo bol vojensko-politický blok Veľkej Británie, Francúzska a Ruska namierený proti Trojspolku. Ani existencia týchto dvoch veľkých koalícií však nezabránila vzniku prvého globálneho vojnového konfliktu v 20. storočí.

⁵ **Spojené štáty Európske** - koncepcia európskej integrácie ohlasovaná v 30. rokoch 19. storočia. Mal to byť medzinárodná organizácia a vojenská aliancia založená na rovnoprávnosti suverénnych štátov, všeobecnom odzbrojení, ozbrojených sankciách voči štátom, ktoré sa dopúšťajú agresie. Medzi osobnosti, ktoré požadovali federáciu európskych štátov patrili **Giuseppe Mazzini**, **Giuseppe Garibaldi**, týmto modelom sa inšpirovali i politici v 20. storočí.

2.3 Versailleský systém

Prvá svetová vojna, v ktorej sa stretli dve spomínané aliancie (Trojspolok a Dohoda) a ich ďalší spojenci, bola natoľko traumatizujúca, že súdobí myslitelia a štátnici úpenlivo volali po spôsobe, ako zabrániť opakovaniu podobnej všeľudskej tragédie.

Usilie o nové usporiadanie medzinárodného systému sa v období po I. svetovej vojne koncentrovalo v *Parížskej mierovej konferencii* (1919 - 1920), ktorá bola zvolaná víťaznými štátmi k vypracovaniu mierových zmlúv a nového usporiadania Európy a sveta. Jej výsledky (Versailleská mierová zmluva, Zmluva zo Saint – Germain - en Laye, Zmluva z Neuilly, Trianonská zmluva, Sévreská zmluva), ani návrhy **Thomasa Woodrova Wilsona** (známych štrnásť bodov) neznamenali dlhodobejší prínos k bezpečnejšej Európe (Hofreiter, 2006).

Mierové podmienky zakotvené v zmluvách z Parížskej konferencie neraz vyvolali trpké sklamanie. Pre Nemcov bola Versailleská zmluva šokom, jej podmienky sa im zdali príliš ťaživé a ponižujúce. Od začiatku jej platnosti mali problémy s jej akceptáciou a hľadali cesty, ako ju (najmä v otázkach výstavby ozbrojených síl) obchádzať.

Wilsonove idealistické predstavy o vytvorení národných štátov narazili na neriešiteľné problémy s vytýčením hraníc na územiach, ktoré obývali príslušníci viacerých národov.

Ani ďalší **Wilsonov** projekt – vytvorenie *Spoločnosti národov* nepriniesol očakávaný výsledok. Aj keď bola Spoločnosť národov prvou medzinárodnou organizáciou usilujúcou o kolektívnu bezpečnosť a vďaka nej sa podarilo zaviesť nové pravidlá do medzinárodných vzťahov, nič nezmenila na politickej skutočnosti Európy. Nové usporiadanie Európy bolo vopred ohrozené, národný egoizmus stále ovládal Európu, k odzbrojeniu nedošlo, nedostatočne bola rešpektovaná zásada sebaurčenia národov.

Na druhej strane sa však aktivizovala aj činnosť zástancov *zjednotenej Európy*, ktorí mali okrem pacifistických záujmov aj ekonomické motívy. *Paneurópske hnutie*, ktorého ideovým strojcom bol flámsky spisovateľ a politik šľachtického pôvodu **Coudenhove-Kalergi**, malo nezanedbateľný počet stúpencov. Podľa tohto projektu mala „veľká Európa“ (bez vtedajšieho Sovietskeho zväzu) zahŕňať aj časť afrického kontinentu a kolónie v oblasti zadnej Indie a v Juhočínskom mori. Francúzsky minister zahraničných vecí **Aristid Briand** v r. 1930 navrhol vytvoriť *Európsku federálnu úniu*. Plán

stroskotal v dôsledku váhavého postoja niektorých európskych vlád. Do popredia sa dostával agresívny nacionalizmus, ktorý sa čoraz hlasnejšie hlásil o svoje „práva“. V Európe sa dostávajú k moci praví diktátori: **Mussolini** v Taliansku, **Franco** v Španielsku, **Hitler** v Nemecku, **Salazar** v Portugalsku, **Pilsudski** v Poľsku⁶ (Hofreiter, 2006).

Porazené a mierovými zmluvami pokorené Nemecko začalo využívať problémy vtedajšej Európy. Vyzbrojené nacionalistickou, pangermánskou ideológiou a o **Ratzelovu** geopolitiku teóriu „lebensraum“ podniká spolu s rovnako nespokojnými spojencami (Talianskom, Maďarskom) kroky na revíziu výsledkov I. svetovej vojny. Pripravujú sa kroky na nové delenie sveta. Od roku 1938 do roku 1941 sa podarilo **Hitlerovi** pomocou „Blitzkriegu“ a pod nátlakom nadiktovaných zmlúv rozdeliť Európu od Baltiku po Čierne more a pripraviť si tak (napriek uzatvorenej zmluve so Sovietskym zväzom) cestu na východ.

3 Jaltský – bipolárny systém

II. svetová vojna, jej ničivý a vskutku globálny rozmach⁷, nútil predstaviteľov svetových mocností začať vážne uvažovať o takom usporiadaní svetového systému, ktorý by účinnejšie zaisťoval medzinárodnú bezpečnosť a vylúčil použitie vojny ako nástroja na riešenie rozporov medzi štátmi.

Základom budovania nového medzinárodného systému sa stali rokovania predstaviteľov vtedajších mocností. Výsledky týchto rokovaní sa objavili už v priebehu vojny – *Atlantická charta* z r 1941; *Washingtonská deklarácia* 26 krajín proti fašistickej agresii (1942) sa stala východiskom pre vznik protifašistickej koalície i *Organizácie spojených národov* v roku 1945. O osude a povojnovom usporiadaní Európy sa rozhodovalo vo „veľkej trojke“ (**Stalin, Churchill, Roosevelt**) na Teheránskej a Casablanskej konferencii (1943), ale predovšetkým na *Jalte*⁸ (4. - 11. 2. 1945).

Závery jaltskej konferencie boli potvrdené na *Postupimskej konferencii* v júli až auguste 1945. Mierové zmluvy z *Paríža* (10. 2. 1947) medzi členmi

⁶ V roku 1926, počas politickej krízy uskutočnil štátny prevrat. V dôsledku tohto prevratu sa systém parlamentnej demokracie v Poľsku zmenil na autoritatívny systém „vlády plukovníkov“. Rozhodujúce právomoci získal prezident, bola obmedzená sloboda činnosti opozície, sloboda slova a tlače.

⁷ Obeťami 2. svetovej vojny sa stalo okolo 52 miliónov ľudí, 27 miliónov mŕtvych vojakov a okolo 25 miliónov mŕtvych civilných obetí.

⁸ Usporiadanie Európy a rozdelenie sfér vplyvu troch mocností bolo definitívne ukončené na stretnutí prezidenta Busha a Gorbačova pri brehoch Malty 2. - 3. 12. 1989.

OSN a spojencami Nemecka v II. svetovej vojne znamenali konečné usporiadanie hraníc Európy v prospech víťaznej koalície, bola nimi zrušená platnosť Viedenských arbitráží z r. 1939 a 1940. Maďarsko sa muselo vrátiť do hraníc Trianonu.

Medzitým došlo na pôde OSN k prvým povojnovým roztržkám medzi krajinami Západu a vtedajšieho Sovietskeho zväzu (január 1946). Už v marci 1946 konštatoval britský premiér **Churchill** vo svojom prejave vo Fulltone (Missouri, USA), že naprieč Európou padá „*železná opona*“. Po silnej roztržke v r. 1947⁹ sa Európa rozdelila do dvoch antagonistických blokov. Na jednej strane stála západná Európa pod americkým vplyvom, na druhej strane východná Európa pod kontrolou stalinského Sovietskeho zväzu. Rok 1947 sa stal rokom zrodu *bipolárneho sveta*. Začína sa posledná vojna v druhom milénií – *Studená vojna*, charakterizovaná bipolaritou a mocensko- ideologickým konfliktom nových superveľmocí – USA a Sovietskeho zväzu. Rozhodujúcim faktorom, o ktorý sa opierala stabilita medzinárodného systému na viacej ako štyridsať rokov, sa stala *mocenská rovnováha*, opierajúca sa o jadrový potenciál oboch superveľmocí a potenciál dvoch antagonistických vojenských blokov – NATO a Varšavskej zmluvy. Bipolárna štruktúra svetového politického systému v období studenej vojny mala dva spojené rozmery:

- proti sebe stáli dva bloky, ktoré sa snažili o vojenskú a ekonomickú svojbytnosť a nadradenosť,
- oba bloky sa hlásili k odlišnej (antagonistickej) ideológii.

Bipolárne usporiadanie medzinárodného systému bolo inštitucionalizované vytvorením vojensko-politických blokov *Severoatlantického paktu* (ktorý nadväzoval na *Bruselský pakt*) a *Varšavskej zmluvy*. Blokový antagonizmus sa prejavil aj v ekonomickej integrácii krajín. Na jednej strane to bola integrácia od *Európskeho združenia uhlia a ocele*, do *Európskeho spoločenstva*, ktoré sa v roku 1991 na základe Maastrichtskej zmluvy pretransformovalo na *Európsku úniu* (EU). Na druhej strane sa vytvorila *Rada vzájomnej hospodárskej pomoci*, riešiacia kooperáciu krajín strednej a východnej Európy (zanikla na základe vzájomnej dohody členských krajín po r. 1990).

Zásadný význam pre postupné utlmovanie negatívnych vplyvov veľmocenského súperenia v systéme mocenskej rovnováhy a vytváranie

⁹ Východoeurópske štáty pod tlakom Sovietskeho zväzu odmietli pomoc, ktorú im ponúkali USA (tzv. Marshallov plán).

predpokladov pre uplatňovanie systému kolektívnej bezpečnosti mala *Helsinská konferencia* (1. 8. 1975), na ktorej predstavitelia 33 európskych krajín, USA a Kanady dospeli k rozsiahlej dohode v otázkach bezpečnosti. Záverečným aktom bolo prijatých 10 základných princípov, podľa ktorých sa mali riadiť signatárske štáty vo svojej vnútornej politike, ale najmä v otázkach medzinárodných vzťahov. *Konferencia o bezpečnosti a spolupráci v Európe* (KBSE), založená spomínaným Záverečným aktom, bola zamýšľaná ako paneurópsky systém bezpečnosti a spolupráce, založený na permanentnom dialógu medzi Východom a Západom. Významným prínosom bolo aj začatie procesu kontroly zbrojenia a dosiahnutie zníženie početného stavu ozbrojených síl v Európe. Výsledok tohto procesu znamenal podstatné zníženie pravdepodobnosti vzniku medzištátnych konfliktov v Európe, aj keď k „večnému mieru“ mal tento stav ďaleko.

4 Obdobie po skončení Studenej vojny

Rok 1989 znamenal - a to nielen pre Európu - „*annus mirabilis*“. Zblíženie postojov Nemecka a Ruska, zjednotenie Nemecka, „zamatové revolúcie“ v stredoeurópskych krajinách, následný rozpad sovietskeho impéria, rozšírenie myšlienky vytvoriť „*spoločný európsky dom*“ (Gorbačov, 1987) a zrieknutie sa bývalého konfrontačného modelu NATO - Varšavská zmluva - to všetko vytvorilo podmienky na definovanie nového prístupu k otázkam európskej bezpečnosti.

Nastúpila epocha geopolitického pragmatizmu znamenajúca i reformu celého medzinárodného politického, ekonomického a bezpečnostného systému.

Už v apríli 1990 prezident Francúzska **François Mitterrand** spolu s nemeckým kancelárom **Helmutom Kohlom** navrhli zvolanie konferencie o vytvorení Európskej únie. Jedným z cieľov **Kohla** i **Mitterranda** malo byť zedefinovanie a uvedenie do života *spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky*.

Parížska *Charta pre novú Európu* (1990) obsahovala víziu nového európskeho poriadku, ktorého základ mal spočívať v spoločnom systéme nasledujúcich hodnôt:

- na demokracii, založenej na ľudských právach a základných slobodách,
- na prosperite, dosahovanej kombináciou ekonomickej slobody a sociálnej spravodlivosti,

- na rovnakej bezpečnosti pre všetkých.

Záverečný dokument *Výzva doby zmien*, prijatý na stretnutí najvyšších predstaviteľov OBSE v Helsinkách (1992), po prvýkrát v histórii zahŕňa nielen vojenský aspekt bezpečnosti, ale aj ekonomické, ekologické, sociálne, humanitné a ďalšie aspekty bezpečnosti.

Súbežne s programom zvyšovania bezpečnosti v Európe, ktorý sa uskutočňoval na pôde OBSE, odohrávali sa významné udalosti aj v rámci Európskej únie. Dôležitú úlohu pri etablovaní EÚ ako bezpečnostného aktéra malo prijatie *Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP)*, ako jedného z troch pilierov EÚ.

Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika, prijatá ako výsledok maastrichtských rokovaní v roku 1991 a ktorá vstúpila do platnosti 1. 11. 1993, sa stala nástrojom presadzovania politických a bezpečnostných záujmov EÚ, bola vyjadrením zámeru a cieľa EÚ stať sa zahraničnopolitickým a bezpečnostným aktérom vo svete. Medzi základné ciele SZBP patrilo :

- 1 ochrana spoločných hodnôt, základných záujmov a nezávislosti EÚ,
- 2 posilnenie EÚ a jej členských štátov,
- 3 udržanie mieru a upevnenie medzinárodnej bezpečnosti,
- 4 presadzovanie medzinárodnej spolupráce,
- 5 rozvoj a upevnenie demokracie, právneho štátu, ľudských práv a základných slobôd.

Z hľadiska konštruovania európskeho bezpečnostného systému a jeho nástrojov je dôležitým aktom definovanie *Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky (EBOP)* ako integrálnej súčasť SZBP. Od jej prijatia sa očakávalo posilnenie a zefektívnenie vojenských kapacít EÚ.

V roku 2003 bola prijatá Európska bezpečnostná stratégia (European Security Strategy): *A secure Europe in a better world*. Okrem toho, že definovala kľúčové hrozby (Key Threats), jej význam spočíva v tom, že :

- a) pri definovaní bezpečnostných záujmov sa neobmedzuje len na geografickú hranicu EÚ,
- b) ako predpoklad bezpečnosti EÚ predpokladá spoluprácu s dobre riadenými štátmi v jej susedstve, ktoré nepredstavujú zdroj bezpečnostných hrozieb,
- c) deklaruje pripravenosť včas zasiahnuť, ak by v blízkosti hraníc EÚ dochádzalo k eskalácii krízy, možnosti vzniku konfliktu a odhodlanie nedovoliť preniesť ich na svoje územie.

Záver

Prijatím bezpečnostnej stratégie Únia deklarovala, že chce byť globálnym hráčom nielen v ekonomickej, ale i v bezpečnostno-politickej rovine. Integrovaná a integrujúca sa Európa si vytvorila súbor nástrojov, ktorými k bezpečnejšiemu svetu. Ustanovili sa ňou zásady a vymedzili jednoznačné ciele smerovania bezpečnostných záujmov EÚ. Medzi podmienky, ktoré umožnili dopracovať sa k európskemu bezpečnostnému systému a európskej bezpečnostnej stratégii môžeme zaradiť:

- d) bohaté dedičstvo z oblasti filozofie bezpečnosti a koncepcií európskeho bezpečnostného systému,
- e) poučenie sa Európanov z tragického odkazu dvoch svetových vojen, ktoré vznikli na tomto kontinente,
- f) vznik nového bezpečnostného prostredia, ktoré vzniklo zánikom bipolárneho systému a ideologických antagonizmov,
- g) prehlbujúca sa politická a vojenská integrácia Európy,
- h) nové bezpečnostné výzvy a potreba čeliť im spojenými silami a kapacitami.

Možno môžeme konštatovať, že súčasný stav európskej bezpečnosti je naplnením toho, po čom túžili a snívajú a vo svojich prácach zanechali významní európski myslitelia. Veď ako sme ukázali, veľa z toho, čo je dnes predmetom v európskom bezpečnostnom systéme a bezpečnostnej stratégii, má svoj ideový námet v bližšej či vzdialenejšej minulosti.

Európa reaguje na nové bezpečnostné výzvy v duchu filozofického dedičstva svojich mysliteľov. Ich odkaz môžeme nájsť aj v návrhu stratégie vnútornej bezpečnosti: „*Smerom k európskemu bezpečnostnému modelu*“ (*Towards a European Security Model*) o ktorom sa vedie diskusia.

Literatúra:

- Bezpečná Európa v lepšom svete. Európska bezpečnostná stratégia.* 2003. Brusel. Dostupné na internete: <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIISK.pdf>.
- GORBAČOV, M. S. 1987. *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět.* Praha. Nakladatelství Svoboda. 1987. 231 s. ISBN 978-80-86702-56-8.
- HOFREITER, L. 2006. *Securitológia.* Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl, 2006. 138 s. ISBN 80-8040-310-4.

- HOFREITER, L. 2012. *Wstęp do studiów bezpieczeństwa*. Kraków, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza AFM, 2012. 136 s. ISBN 978-83-7571-206-3.
- KANT, I. 1996. *K večnému mieru*. Bratislava. Archa. 1996. 90 s. ISBN 80-7115-129-7.
- KREJČÍ, O. 1997. *Mezinárodní politika*. Praha. Victoria Publishing. 1997. 511 s. ISBN 80-7187-034-X.
- KUKUŁKA, J. 2003. *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*. Warszawa. ASPRA-JR. 2003. 270 s. ISBN 83-88766-78-3.
- LASICOVÁ, J. – UŠIAK, J. 2012. *Bezpečnosť ako kategória*. Bratislava. VEDA. 2012. 263 s. ISBN 978-80-224-1284-1.
- Návrh stratégie vnútornej bezpečnosti Európskej únie: „Smerom k európskemu bezpečnostnému modelu“*. 2010. Rada EÚ, Brusel. Dostupné na internete: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/sk/10/st05/st05842-re02.sk10.pdf>.
- TŘÍSKA, M. 1987. *O vojne a mieri v dejinách filozofie*. Bratislava. VEDA, 1987. 298 s.
- VLČEK, D. 2003. *Medzinárodné vzťahy. Filozofické teórie vojny a mieru*. Banská Bystrica, FPVMV UMB. 2003. 218 s. ISBN 80-8055-824-8.